

Digitalne tehnologije u službi globalne integracije ljudi

Meri Čejko, *Superpovezani – internet, digitalni mediji i tehno-društveni život*¹, prevod s engleskog Jelena Petrović, Clio, Beograd, 2019.

Neven Obradović²

Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, Srbija

doi: 10.5937/cm15-25244

Zaista se čini da naslov najnovije knjige iz edicije „Multimedija“ izdavačke kuće „Clio“ na najbolji mogući način opisuje društvene odnose u eri digitalnih tehnologija. Ipak, važno je da na samom početku ukažemo na podatak iz prvog poglavlja, prema kojem 3,9 milijardi stanovnika planete Zemlje ili 52 odsto svetske populacije nema pristup internetu. Meri Čejko naglašava da ovo moramo da imamo na umu prilikom čitanja ove knjige o tehnološkoj povezanosti preko globalne mreže, digitalnih i društvenih medija i mobilnih telefona. Autorka pojašnjava da su internet i tehnološka povezanost odraz dejstva društvenih činilaca, poput društveno-ekonomskog statusa, obrazovanja, rase, etničke pripadnosti, roda, starosti, seksualne orijentacije i sličnog u fizičkom svetu. Prema Čejko, onlajn, odnosno digitalni svet, zapravo nije nezavisan od oflajn okruženja (fizičkog sveta), već je njegov deo, odakle proizilazi zaključak da se kao civilizacija i dalje suočavamo sa brojnim preprekama kada je reč o pristupu digitalnim tehnologijama. Međutim, autorka tvrdi da se ne može opo-

¹ Naslov originala: Superconnected – The Internet, Digital Media, and Techno-Social Life

² Kontakt sa autorom: neven.obradovic@filfak.ni.ac.rs.

vrgnuti i činjenica da je svet danas nesumnjivo superpovezan u tehnološkom i društvenom smislu u obimu koji se ranije nije mogao ni zamisliti, kao i da je to ireverzibilan proces sa velikim potencijalom za dalje povezivanje.

Istorijat interneta i mobilnih tehnologija i njihov uticaj na živote ljudi i doprinos stvaranju modernog informacionog doba teme su kojima se autorka bavi u drugom poglavlju. Čejko piše o razvoju ARPANET-a, njegovoj upotrebi u vojne i univerzitetske svrhe u Sjedinjenim Američkim Državama, zatim o uspostavljanju WWW (World Wide Web) od strane Tima Berners-Lija, pojavi prvih kompjuterskih virusa i rađanju „mračne“ mreže (darknet). Poseban segment posvećen je bežičnoj i mobilnoj telefoniji i razvoju pametnih telefona, nakon čega sledi potpoglavlje o pretečama društvenih mreža, odnosno o platformama poput „Jusneta“ (Usenet), „Vela“ (WELL), Vikipedije (Wikipedia) i sl. U delu poglavlja o društvenim mrežama autorka ukazuje na prve platforme koje su imale sve funkcije današnjih društvenih mreža kao što su „Siks digris“ (Six Degrees), „Klasmejts“ (Classmates.com), „Frendster“ (Frendster), itd., a zatim opširnije predstavlja „Majspejs“ (MySpace) i „Fejsbuk“ (Facebook), koji su, prema njenim navodima, za razliku od prvih platformi, bili lakši za upotrebu. „Sa istom lakoćom omogućavali su komunikaciju jedan-na-jedan i s mnoštvom drugih korisnika, te su funkcionisali kao mediji za ličnu i za masovnu komunikaciju“ (str. 49). Pozivajući se na Lija Rejnija i Barija Velmana (Rainie, Wellman, 2012), autorka nezaustavljiv razvoj interneta, mobilnih komunikacija i umrežavanja posredstvom društvenih mreža naziva trostrukom revolucijom čije su posledice osetila društva na svim nivoima tehnološkog razvoja.

Naseljavanje digitalnog okruženja je naslov trećeg poglavlja u kojem autorka detaljno analizira tehnodruštveno okruženje i upoznaje čitaoca sa složenošću onlajn iskustva. Glavna odlika digitalnog okruženja, navodi Čejko, jeste prenosivost. Naime, ljudi koriste digitalne tehnologije kako bi gradili okruženja u kojima žive i uspostavljaju odnose, kada se ta okruženja digitalizuju i kako im se može pristupiti posredstvom prenositelne tehnologije (mobilni telefoni, tableti, ručni satovi i sl.) ona potencijalno postaju prenosiva. Prvi naziv za ovaj digitalni prostor bio je kiber/sajberspejs (cyberspace). Autorka govori o genezi pojma i, pozivajući se Viliijama Gibsona koji je utemeljio ovu kovanicu davne 1984. godine, ukazuje na promenu koja se u međuvremenu dogodila. „Ne tako davno, kyberspejs je bio određeno mesto na koje bismo povremeno odlazili, u koje bismo zavirili iz poznatog fizičkog sveta. Sada se izokrenuo. Izvrnuo se. Koloni-

zovao je fizički svet“ (Gibson, 2010). Digitalni prostori i aktivnosti unutar njih proizvod su saradnje. Ljudi u te prostore konstatno ulaze i napuštaju ih, individualno i grupno ih oblikuju i preoblikuju i samim tim stiču osećaj da su drugi zaista tu. Na ovaj način, navodi Čejko, digitalna okruženja dobijaju formu, teksturu, konturu i detalje ili – ukratko – postaju stvarnost. Internet i digitalni mediji pružaju korisnicima utisak i iskustvo blizine i prisustva koje nadilazi fizičku sferu pa, kada se povezujemo preko mreže, neretko imamo osećaj da su naši sagovornici zaista tu. Taj utisak, podvlači autorka, naziva se društvena prisutnost i proističe iz teorije društvenog prisustva, prema kojoj „komunikacioni mediji korisnicima pružaju više mogućnosti da postanu svesni prisustva drugih. Mogu da saznaju kakvi su kvaliteti, osobine i unutrašnja stanja drugih i da jedni druge pojme i dožive kao društveno prisutne (Short, Williams, Christie, 1976). Kada je reč o emocionalnosti, intimnosti, telesnosti, autorka smatra da ne treba brinuti da će odnosi na internetu zameniti fizičke, međutim, ne treba ni zanemariti da se oflajn i onlajn iskustva u savremenom društvu prožimaju u svakodnevicu i da ih ljudi doživljavaju kao celinu.

Digitalno okruženje utemeljeno je na parcipativnoj kulturi u kojoj, kako autorka objašnjava, pojedinci aktivno učestvuju u stvaranju i konzumiranju svojih kulturnih proizvoda i očekuje se da ih sa drugima dele slobodno i masovno. Koncept deljenja i nadzora korisnika jeste tema četvrtog poglavlja. Čejko upozorava da sama reč deljenje (sharing), na kojoj se temelje društvene mreže i slične platforme, ne uzima u obzir da od tog čina najveću korist imaju najmoćniji. Svakom informacijom koju podelimo na veb sajtovima, blogovima, društvenim mrežama, otkrivamo mnogo toga o sebi i bez ikakve nadoknade prepuštamo lične podatke korporacijama koje na njima ostvaruju enormne prihode. Važno je istaći i koncept „ekonomije pažnje“. Pozivajući se na Tomasa Davenporta i Džona Beka (Davenport, Beck, 2002), autorka objašnjava da je sa onlajn okruženjem nastala i ekonomija koja se ne zasniva isključivo na novcu. „U ambijentu u kom se pažnja poklanja teško i za njom postoji ogromna tražnja, ona može steći neke atribute instrumenta plaćanja. [...] Među korisnicima društvenih mreža smatra se uljudnim da se u zamenu za pažnju drugih zauzvrat pokloni pažnja njihovim sadržajima i iskaže lajkovima, favorizovanjem, retvitovanjem ili praćenjem naloga“ (str. 92). Razvoj društvenih mreža, piše Čejko, uticao je i na brže širenje informacija, što ima brojne prednosti, ali i mane, kao što je vrtoglavi uspon „lažnih“ vesti i informacija. Internet i digitalne tehnologi-

je su usađene u gotovo sve oblike društvenih odnosa. Autorka navodi da su ljudi jedni drugima postali sve dostupniji i vidljiviji u digitalnim kontekstima, zbog čega je i onlajn nadzor postao neizbežan. Meri Čejko nadzor u onlajn prostoru deli na vertikalni (asimetrični) i horizontalni (društveni) nadzor. Prvi se odnosi na čvrstu hijerarhijsku strukturu moći u okviru koje vlade ili korporacije nastoje da utiču na stanovništvo, da njime upravljaju, da ga štite ili usmere njegovo ponašanje. Drugi segment nadzora jeste onaj unutar samih onlajn zajednica u okviru kojeg pripadnici onlajn zajednica posmatraju jedni druge, potpuno svesni da su i sami predmet posmatranja (Marwick, 2012). Kako u ovom slučaju nadzor ne sprovodi neko moćniji, autorka knjige ga definiše kao „horizontalni“. U zaključku ovog segmenta, Čejko, ističe da internet nije privatni prostor i da građani, ukoliko žele da sačuvaju svoja prava, treba da imaju jasnu predstavu o tome.

Kao što smo naveli na početku, internet i digitalne tehnologije nisu dostupne svima na planeti i na taj način doprinose socijalnoj nejednakosti. Autorka u petom poglavlju, koje se odnosi na globalni uticaj i nejednakost, pozivajući se na relevantne autore, navodi da se razlika, odnosno, podela među ljudima na osnovu pristupa tehnologiji i načinima njene upotrebe može definisati kao „digitalni jaz“. Čejko pojašnjava da, usled različitih ekonomskih, društvenih ili kulturoloških prilika, nisu sve zemlje „podjednako u stanju da iskoriste kompjuterske tehnologije da bi postale konkurentnije na svetskom tržištu i da bi povećale blagostanje i prosperitet svojih građana“ (str. 115). Autorka navodi da je za uspešno prevazilaženje ovog jaza neophodan ravnomeran i inkluzivan tehnološki rast i razvoj, međutim, kako je on teško ostvariv, mnoge organizacije ili pojedinci koriste digitalne tehnologije kako bi pružili otpor ovakvom uređenju i doveli do promena i prevazilaženja razlika i podela. Čejko ističe da internet i digitalni mediji „otvaraju bukvalno bezbroj mogućnosti zainteresovanima za politiku (ili radozalcima) da se aktiviraju da bi podržali neki njima važan cilj. Digitalni aktivizam bitno utiče na politiku, državno upravljanje i građansko i društveno angažovanje, te pruža mnogo prilika za pridruživanje nekom digitalno povezanom političkom i društvenom pokretu ili čak za njihovo iniciranje“ (str. 130).

U šestom poglavlju knjige, Meri Čejko govori o uticaju digitalnih tehnologija na socijalizaciju i razvoj sopstva kod pojedinca, jer se oba procesa odvijaju u interakciji sa drugima. Internet i digitalni mediji, navodi Čejko, pružaju

ljudima mnoštvo prilika za posmatranje drugih i saznavanje o njima. Sa druge strane, mnogi će posredstvom digitalnih platformi uticati na njihovu socijalizaciju na razne načine. „Ljudi se na internetu susreću, upoznaju i postaju prijatelji, pri čemu se istražuje niz potencijalnih aspekata sopstva i identiteta. Ljudi se porede sa drugima, saznaju za nove norme i vrednosti i rastu kao ličnosti i kao pripadnici društva“ (str. 136). Autorka objašnjava da ljudi imaju snažnu potrebu sa samoiskazivanjem, te da digitalne tehnologije, a posebno društvene mreže, imaju važnu ulogu u iskazivanju sopstva u savremenom društvu. Fejsbuk, Tviter, Pinterest, Instagram, Redit, itd., navodi Čejko, podržavaju lični izraz i izradu sadržaja u obliku teksta, fotografije, snimaka, a ujedno su i platforme za reakcije na tuđe objave. Ove radnje se svakodnevno odvijaju i kroz njih se prema autorki može razvijati sopstvena ličnost, mogu se formirati grupe i zajednice i doći do zajedničkih stavova i zaključaka. Autorka u ovom poglavlju takođe navodi da deca koja odrastaju uz internet i digitalne tehnologije nemaju nikakvih poteškoća pri njihovom korišćenju. Ukazujući na pojam „digitalnih urođenika“, dodaje da deca danas odrastaju u okruženju u kojem su digitalne tehnologije normalan deo života, ali istovremeno upozorava da to ne znači i da o korišćenju tih uređaja znaju apsolutno sve, posebno o posledicama. Iz tog razloga, napominje Čejko, važna je celoživotna edukacija i ukazivanje na to da uticaji upotrebe tehnologije mogu biti različiti, odnosno i dobri i potencijalno štetni i opasni.

Tema sedmog poglavlja je prijateljstvo, zabavljanje i povezivanje u onlajn okruženju. Digitalne tehnologije su pružile mnogo mogućnosti ljudima da saznaju jedni za druge, a zatim i da se međusobno povežu i održe te veze. Prijateljstvo u savremenom svetu svakako ima drugačiju dimenziju u odnosu na eru bez interneta. Čejko to slikovito opisuje na sledeći način: „Umreženi ljudi danas lako prelaze s jednog kruga prijatelja na drugi. [...] Oni koji održavaju više društvenih veza i mreža onlajn, žongliraju mnoštvom društvenih odnosa u isto vreme. U zavisnosti od definicije koju čovek pripiše toj reči, neki od tih odnosa svakako se mogu smatrati prijateljstvima“ (str. 166). Autorka navodi da su članovi onlajn grupa koje zastupaju važne zajedničke interese obično čvrsto povezani i jedinstveni, te da se trude da zaštite svoje grupe u slučaju sukoba i problema. Međutim, takođe ističe i da postoje i brojne opasnosti koje proističu iz samog koncepta onlajn komunikacije. Do neslaganja može doći usled nesmotrenih reči ili zakašnjenja očekivanog odgovora, dok do ozbiljnijih problema

dolazi usled negativnih i grubih komentara, zatim uznemiravanja, proganjanja, hakovanja i sl. Čejko dodaje da ovakvom ponašanju u onlajn okruženju svakako doprinosi manjak odgovornosti koju bi ljudi inače osećali u fizičkoj interakciji, a neretko i anonimnost koja je lako ostvariva u odnosima u onlajn prostoru.

Osmo poglavlje posvećeno je tehno-društvenim institucijama, odnosno promenama društvenih institucija pod uticajem digitalnih tehnologija. Meri Čejko polazi od porodice koju naziva institucionalnim srcem društva i navodi da u tehnološki razvijenim društvima digitalne tehnologije nesumnjivo doprinose očuvanju veza među članovima porodice, ali u isti mah i menja i dinamiku i dimenzije porodičnog života. Autorka navodi da mnoge porodice, pogotovo u tehnološki bogatim društvima, ulažu u više informaciono-komunikacionih uređaja koji se mogu naći u skoro svakoj prostoriji u kući i, pozivajući se na Rejnija i Velmana (Rainie, Wellman, 2012), pojašnjava da je to primer umreženog individualizma, jer članovi porodice koriste te tehnologije kako bi ostali u vezi. Čejko zatim piše o promenama do kojih su dovele digitalne tehnologije u drugim društvenim institucijama kao što su: zdravstvo (e-kartoni, onlajn konsultacije sa lekarima, „Gugl“ doktor i sl.), religija (sajber crkve, verski tekstovi i molitve na onlajn platformama, blogovi sveštenih lica i sl.), rad i trgovina (e-trgovina, rad i umrežavanje zaposlenih preko skajpa i sličnih platformi, traženje posla posredstvom interneta i sl.), obrazovanje i biblioteke (e-učionice, onlajn časovi i predavanja, e-baze, onlajn izdanja, digitalizacija sadržaja i sl.), politika i upravljanje (e-uprava, državni informacioni sistemi, uticaj društvenih mreža na birače), mediji (konvergencija medija, simbioza medija i društvenih mreža, nove medijske forme, hiperlinkovanje sadržaja).

U pretposljednem poglavlju autorka piše o prednostima i manama superpovezanosti o kojima nije bilo reči u prethodnim segmentima knjige. Stalna dostupnost odlika je savremenog onlajn okruženja usled koje korisnici „imaju stalnu svest o ambijentalnoj prisutnosti drugih. [...] To osećanje je važno i uglavnom prijatno“ (str. 208). Naravno, tu su i mnoge negativne nuspojave poput vertikalnog i horizontalnog nadzora, nedostatka privatnosti, sajber kriminala, međutim, kako autorka ističe, sve je to sastavni deo kulture neprekidne uključenosti i povezanosti koja je naša svakodnevnica i obeležje tehno-društvenog života. Meri Čejko takođe ukazuje na ulogu digitalnih uređaja u koordinaciji svakodnevnih aktivnosti, odnosno, na sve prednosti i mane mikrokoordinacije (Ling, 2004) ili preciznije mogućnosti da svaku aktivnost koju započnemo možemo

da izmenimo tokom trajanja, jer nam telefoni i aplikacije omogućavaju lako i zgodno unošenje i dogovaranje promena. Autorka u ovom segmentu takođe govori i o multitaskingu, odnosno obavljanju više zadataka istovremeno, što je neizostavan element u savremenom radu. Ona ukazuje na mnoge probleme koje prouzrokuje multitasking i upozorava da kao čovečanstvo možemo doći u situaciju da kontinuirano poklanjamo parcijalnu pažnju mnogim stvarima istovremeno. Pozivajući se dalje na Lindu Stoun (Stone, 2005), dodaje da je parcijalna pažnja već postala pravilo u tehnološki razvijenim društvima u kojima čovek koji odaje utisak da je zauzet i povezan zapravo znači da je živ, priznat i bitan. Čejko ipak navodi da uzroke savremenog stresa ne treba tražiti u upotrebi tehnologija, već u dostupnosti velikog broja informacija. Ona pojašnjava da je strah od previše informacija nastao i pre interneta i da količinu informacija treba da određuje svaki čovek za sebe i da mu digitalne tehnologije tu zapravo mogu biti od pomoći, odnosno, da se osećaj prezasićenosti informacijama može rešiti strateškom upotrebom digitalnih alata kako bismo filtrirali, sortirali i organizovali informacije koje primamo.

U zaključnom, desetom poglavlju, autorka iznosi pozitivistički stav po pitanju daljeg razvoja tehnologija i intenziteta superpovezanosti i napominje da je usled brzine kojom se razvija tehnologija zaista teško zacrtati put ili precizno predvideti budućnost. Čejko smatra da je iz tog razloga važno biti informisan o tehnologiji i pratiti uticaj lične i društvene upotrebe tehnologije, kako bismo bili u mogućnosti da racionalano izaberemo lični put. „Promišljena, strateška i pametna upotreba interneta i digitalne tehnologije može nam pomoći da kvalitetnije upravljamo svojim tehno-društvenim životom i izgradimo budućnost punu bogatih, raznovrsnih iskustava. Zato se moramo uputiti u tehno-društveni život i dalje o njemu učiti“ (str. 244). Autorka zaključuje da su internet i digitalni mediji na strani ljudi kada je reč o stvaranju, kritikovanju i unapređenju tehnologije, društva i njihovog sopstvenog života i naglašava da u demokratiji čovek treba da ima glas. U suprotnom, prepustiće tehnološko znanje i odlučivanje drugima i time im omogućiti da kontrolišu sve aspekte tehno-društvenog života.

Knjiga „Superpovezani – internet, digitalni mediji i tehno-društveni život“ sigurno će privući pažnju stručne javnosti, ali i šire publike jer pruža sveobuhvatanu i temeljnu analizu uloge digitalnih tehnologija, interneta, društvenih mreža i onlajn medija u životu savremenog čoveka. Na kraju treba napomenuti

da je autorka svim čitaocima, ali i široj javnosti, omogućila „superpovezanost“ sa ovim delom i posle čitanja, tako što je otvorila blog na adresi <https://super-connectedblog.com/>. Na blogu se mogu pronaći dodatni materijali u vezi sa svakim poglavljem knjige, kao i nove informacije i zanimljivi sadržaji iz ove oblasti.